

УДК 37(09)(475)

Світлана Попиченко

**СУТНІСТЬ ГУМАНІСТИЧНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ
Я. КОРЧАКА ТА УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА І ДІЯЧА ОСВІТИ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ Т. ЛУБЕНЦЯ**

Входження України до європейського освітнього простору, демократизація суспільних відносин обумовлюють якісно нові вимоги до освіти: сучасність, доступність, модернізація і конкурентоспроможність. Попереду ґрунтовна і тривала робота: закріплення вже здобутих результатів, подальше впровадження особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів до навчання і виховання, справжнє реформування освітньої галузі.

Провідним принципом реалізації державної політики є «гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [2, с. 9].

Глибокому усвідомленню сучасного стану освіти в Україні, визначенню перспективних шляхів її розвитку сприяє історико-педагогічний аналіз та узагальнення прогресивних педагогічних надбань, їх екстраполяція на діяльність освітніх установ сьогодення.

ХХ століття в історії педагогіки ознаменувалося появою авторських гуманістичних концепцій Я. Корчака, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі та ін. Демократом і гуманістом проявляє себе видатний український педагог і діяч освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст. Т. Г. Лубенець.

Сучасні вчені (І. Д. Бех, О. Л. Кононко, В. Г. Кузь, Н. С. Побірченко, І. П. Рогальська та ін.) утверджують високу роль особистісно орієнтованих, гуманістично спрямованих технологій навчання і виховання.

Сучасна освіта може будуватися лише за умови збереження надбань минулого. Значний внесок у вивчення та популяризацію педагогічної теорії Я. Корчака зробили О. Левін, І. Неверлі, Д. Русаківська, М. Фальковська та ін. Педагогічна спадщина Т. Лубенця в галузі початкової освіти стала предметом дослідження В. Волошиної. Значення педагогічних поглядів Т. Лубенця, необхідність їх наукового опрацювання підкреслювали у своїх публікаціях С. Ликова, О. Мазуркевич, О. Музиченко, Р. Родін та ін.

Мета нашого дослідження полягає у спробі порівняльного аналізу окремих положень, ідей Я. Корчака та Т. Лубенця в контексті гуманістичної педагогіки.

Завдання: розкрити прогресивні гуманістичні ідеї педагогічної спадщини Я. Корчака та Т. Лубенця; виявити погляди відомих педагогів на значущість періоду дитинства у становленні особистості людини, її

самовизначенні у соціокультурному просторі; підкреслити співзвучність досліджуваних концепцій з сучасними психолого-педагогічними теоріями виховання.

Януш Корчак (1878–1942 рр.) – відомий у усьому світі польський педагог-вихователь, лікар-педіатр, талановитий письменник. В історію педагогіки він увійшов як реформатик-практик у галузі виховання й опікунства, зокрема виховання в дитячих сирітських закладах. Все життя свої сили, невичерпну снагу і благородство душі Януш Корчак присвятив дітям, прагнучи виховати їх у дусі морального прогресу й гуманізму.

Тимофій Григорович Лубенець (1855–1936 рр.) – видатний український педагог і діяч освіти кінця XIX – початку XX століть, послідовник ідей К. Д. Ушинського, автор наукових праць і посібників з питань початкового та дошкільного виховання, навчання рідною мовою. Посідаючи відповідальні державні посади в різні періоди свого життя (народного учителя, викладача гімназії, інспектора, а згодом і директора народних училищ Київського учбового округу), Т. Лубенець завжди проводив велику громадсько-педагогічну роботу, проявляв себе як демократ і гуманіст, як щирий захисник народних інтересів та прагнень.

Об'єднує ці видатні постаті не стільки епоха творення (кінець XIX – початок XX ст.), скільки гуманістичні ідеї розроблених ними концепцій.

Вивчення спадщини відомих педагогів підтвердило припущення про співзвучність висунутих ними ідей. Обидва педагоги мріяли про щасливу долю рідного народу, вбачали шлях до його процвітання і добробуту в правильно організованому навчанні та вихованні дітей на всіх ланках освіти.

Януш Корчак глибоко вірив, що в зміненому суспільстві дорослі і діти поводитимуться інакше, що недоліки виховної роботи обумовлені недосконалістю соціального життя. Виховання він вважав надзвичайно серйозною функцією суспільства, що потребує поглибленої уваги дорослих «виховання дитини – це не мила забава, а справа, в яку слід вкласти зусилля безсонних ночей, капітал важких переживань і багато думок...» [4, с. 31]. З погляду Я.Корчака, педагогіка сучасної йому Польщі не відповідала запитам і вимогам практики, потребувала тіснішого зв'язку з живим виховним процесом. Він виступає творцем оригінальної, наукової педагогічної системи. Працюючи в будинку сиріт, педагог виявляв гаряче співчуття до бідних дітей, всебічно розвивав їхні сили і здібності, формував життєздатність, активність та самодіяльність.

Т. Г. Лубенець також з особливою увагою ставився до проблеми виховання молоді, щиро виступав за перебудову школи, сутність якої вбачав у гуманістичних та демократичних засадах, активному, свідомому засвоєнню знань, формуванню духовного світу учнів, наповненні їхнього життя позитивними емоціями, естетичною насолодою. Педагог зазначав, що оновлення школи перетворить її «в місце життя, радості та щастя для дітей» [6, с. 18], «де б'є живе джерело знань і де дитячу душу зігрівають краса, ласка та любов» [6, с. 25].

Сьогодні очевидним є визнання нових орієнтирів виховання в

педагогічній теорії і практиці роботи освітніх закладів. Їх завдання полягає у сприянні соціалізації особистості, створенні умов для задоволення потреб саморозвитку дитини: потреби у самореалізації (виявлення та ствердження себе серед інших людей), потреби у самовизначенні у соціокультурному просторі (знайти своє місце у світі соціальних зв'язків). Водночас, вагомого значення набуває індивідуалізація навчання і виховання – збереження у процесі засвоєння соціального досвіду власного «Я», розвиток та збагачення свого внутрішнього світу.

Особливо об'єднує польського та українського педагогів справжня любов, повага та довіра до дитини. Я. Корчак неодноразово писав про те, що дорослі повинні любити дітей, що всі діти потребують прихильності й любові батьків і вихователів: «Ми любимо дітей. Незважаючи ні на що, вони наша втіха, опора, надія, радість, відпочинок, світоч життя. Не лякаємо, не обтяжуємо, не пригнічуємо; вони почувають себе вільними й щасливими» [3, с. 90]. Педагог своєрідно, досить оригінально відстоює право дитини на повагу: «Поважаймо її незнання!.. Поважаймо працю пізнання! Поважаймо невдачі й сльози! Поважаймо таємниці й відхилення тяжкої праці росту! Як дитина зуміє жити далі, якщо ми не даємо жити їй сьогодні свідомим, відповідальним життям?» [3, с. 98–99].

Натомість педагогічним кредом Т. Лубенця, на нашу думку, могла б стати цитата з основної праці його життя «Педагогічні бесіди»: «Між тим виховання дітей перш за все і більш за все має здійснюватися з любов'ю, любов'ю і для любові» [7, с. 522]. Він був переконаний, що вихователь, по-перше, має любити дітей; по-друге, повинен впливати на дитину, поважаючи її гідність, не пригнічуючи та не караючи її; по-третє, покликаний виховувати в дітях любов до ближнього. Т. Лубенець писав, що від педагога «після любові до дітей вимагається велика чуйність душі і розуміння всієї серйозності та важливості їхньої справи, весь час пам'ятати про те, щоб не принизити дітей, а навпаки, розвинути характер, силу волі, щоб вони могли самостійно прокладати собі дорогу в житті» [7, с. 11].

Гуманізм – обов'язкова умова досягнення особистісно розвивальної мети виховання. Визначальною при цьому є орієнтація сучасної педагогіки на особливості дитини – дитиноцентризм, – утвердження її як найвищої цінності, відповідне ставлення дорослого до неї. Особистісно розвивальний напрям виховання, чуйне ставлення до дитини забезпечується завдяки основним позиціям вихователя стосовно неї (І. Д. Бех): розуміння – здатність сприймати, правильно інтерпретувати, оцінювати поведінку дитини; визнання дитини як особистості, індивідуальності, її право на свободу; прийняття – позитивне, терпляче ставлення до дитини незалежно від її сьогоднішніх успіхів чи невдач.

В основу педагогічних концепцій Я. Корчака та Т. Лубенця покладена ідея гуманістичного виховання – визнання самоцінності дитячого життя. Період дитинства – унікальний, особливий, початковий етап становлення особистості. Януш Корчак засуджує помилкову позицію дорослих, пов'язану з очікуванням майбутнього життя дитини, нехтування

тим, що «дитину радує, засмучує, дивує, гніває, втішає сьогодні» [4, с. 37]. Педагог виокремлює специфічність внутрішнього світу дитини, відмінність від дорослих, але не меншовартість, висуває вимогу створення умов для повноцінної самореалізації в дитинстві: «Діти не відрізняються від дорослих: в їхньому житті чогось не вистачає, а чогось більше, ніж у нашому, але та відміна від нашого саме і є дійсністю, а не привидом. Що ж ми зробили, щоб пізнати дитину і створити умови, в яких вона могла б існувати і дозрівати?» [4, с. 36–37].

Пізнати дітей досить складно, адже вони не такі вже прості й наївні: «Дитина – це сто масок, сто ролей здібного актора. З матір'ю вона така, з батьком, бабусею, дідусем інша, ще інша із суворим чи лагідним учителем, інша на кухні, серед однолітків, інша з багатими, бідними, інша в буденному і в святковому одязі» [4, с. 52].

Т. Лубенець, підкресливши важливість дитинства у формуванні особистісних рис, також відзначав складність і своєрідність цього вікового етапу, давав цінні установки на необхідність глибокого пізнання дитини дорослим, досконалого вивчення її якостей, потреб та здібностей, особливого підходу, уважного ставлення до дитини, педагогічної майстерності і такту у спілкуванні з нею.

Розглядаючи дошкільний вік як період самоцінного розвитку особистості, сучасні вчені окреслюють з цих позицій цілісність процесу розвитку дитини, необхідність гуманізації освітнього простору як основи розвитку особистості дитини.

Високо оцінювали педагоги можливості перших років життя у становленні фізіологічних та психічних функцій людини, відзначали необхідність глибокого пізнання кожної дитини, її індивідуальних особливостей. Я. Корчак писав: «Тільки через безмежне нещасття і поверховість можна недодивитися, що немовля уособлює певну, чітко окреслену індивідуальність, яка складається з вродженого темпераменту, сили, інтелекту, самопочуття і життєвого досвіду» [4, с. 26]. Педагог вирізнявся особливим оптимізмом – вірою в можливості кожної дитини, її майбутнє: «У кожного є своя іскра, яка може розпалити вогнище щасття і правди, може в десятому поколінні вибухнути пожежею генія і спалити рій свій, даруючи людям світло нового сонця» [4, с. 46].

Т. Лубенець застерігав батьків і вихователів про можливість виникнення кризи у психічному розвитку дітей від трьох до шести років, коли вони стають «надто вимогливими і вразливими, що ніякими засобами, ні вмовляннями, ні страхом та покараннями не можна їх заспокоїти; ті заходи, що вживаються у цьому напрямі, отримують різку та енергійну відсіч з боку дитини» [7, с. 483]. Педагог радив з любов'ю та великою обережністю ставитися до дітей дошкільного віку, тому що «вік цей найніжніший і потребує найбільшої уваги з боку вихователів» [7, с. 484].

Сьогодні доцільним є розширення мережі дошкільних навчальних закладів в Україні. Адже діти такого важливого у становленні особистості

людини етапу повинні бути під соціальним захистом, під компетентним впливом дорослих в освітньому закладі, оскільки не кожна сім'я матеріально спроможна створювати повноцінні умови для розвитку дитини, не всі батьки достатньо педагогічно освічені.

З позицій сучасної науки, як зазначає А. М. Богуш, у дитинстві народжується особистість. Саме від того, яким дитині відкриється світ, залежатиме її майбутнє духовне зростання. Саме в перші роки життя закладаються основи, які надалі визначатимуть тип людини. Дитинство – це «період народження і становлення особистості з фундаментом для розвитку її духовних, етичних, моральних і релігійних цінностей. Це період пізнання Людини та соціуму, відкриття дитиною Бога, царини Життя на планеті Земля в усьому його розмаїтті, з усіма його позитивними (вічними цінностями) і негативними проявами. Це перші кроки навчання, це жадоба знань, це перші радощі, перші розчарування і перші сльози... Це, нарешті, підґрунтя становлення громадянина і патріота своєї країни» [1, с. 4].

Особливого значення педагоги-дослідники надавали ігровій діяльності дітей. Януш Корчак відзначав, що гра потребує ґрунтовного дослідження, вказував на розмаїття ігор: за місцем проведення та роллю в суспільному житті, розкривав значення та особливості гри: «Гра є не стільки стихією дитини, скільки єдиною діяльністю, де дитина виявляє більш чи менш широку ініціативу. У грі вона відчувається певною мірою незалежною» [4, с. 61]. Дитячі ігри – «наслідування серйозних дій дорослих», «змагання, пізнання своїх достоїнств шляхом порівняння, перемоги і поразки, вдосконалення» [4, с. 60].

Т. Г. Лубенець убачав у грі засіб виховання, навчання та розвитку дітей: «Граючись, діти виховуються та вправляються в здатності фантазії і винахідництва... У грі підкреслюються, розвиваються та вдосконалюються всі індивідуальні здібності, що закладені в дитині» [7, с. 62]. Він справедливо вважав, що, відтворюючи в грі навколишній світ, дитина пізнає його істотні закономірності та взаємозв'язки, адаптується до соціальних умов, виробляє навички самостійної поведінки у світі дорослих: «Наслідуючи, дитина вчиться. Дайте їй можливість вчитися. Вчитися жити, наслідуючи саме життя» [7, с. 77].

Наслідування як шлях соціального розвитку дитини виокремлюється і в педагогічних публікаціях Януша Корчака. Він пише: «Дитина наслідує дорослих. Лише наслідуючи, вона вчиться говорити і дотримуватися більшості форм побутового спілкування, створює атмосферу співжиття із середовищем дорослих, яких вона поза грою не може зрозуміти, які їй чужі й незбагненні» [4, с. 55].

У світлі сучасних перетворень освіта опановує новий соціокультурний простір. Він кардинально змінює форми і методи навчання, реалії взаємин педагога з дітьми. Натомість незмінними залишаються підходи до ігрової діяльності, її виняткове значення у розвитку дитячої особистості. Головне для дорослих – ставитися до дитячої гри з повагою, терпінням і вірити в її

величезний освітньо-виховний потенціал.

Ідентичність простежується в підходах авторів педагогічних праць до проблеми насильства та покарань. Януш Корчак рішуче виступає проти педагогіки заборон і покарань. Він роз'яснює батькам і вихователям, як важливо для нормального розвитку дітей і спокою дорослих довіряти дитині, поважати її право бути такою, якою вона є. Все досягнуте муштрою, насильством, заборонами – нетривке і ненадійне.

Т. Г. Лубенець вважав неприпустимими фізичні покарання дітей, приниження їх, залякування, що мають надзвичайно негативні наслідки. Страх нівечить дитячу душу, гальмує розвиток волі, активності, творчості: «З метою зміцнення та посилення в дітях слухняності вихователі підкоряють їх міцній дисципліні, яка ґрунтується не на природі, властивій дитині, і любові до неї, а на страхові і покараннях, які пригнічуючи вільні прояви та активну діяльність дитини, часто залишають в ній шкідливі наслідки на все життя» [7, с. 521].

Висновки сучасної психолого-педагогічної думки (Ш. Амонашвілі, І. Кон, Т. Поніманська та ін.): вільну та щасливу особистість можна виховати лише ненасильницькими методами, тільки розумною й водночас сердечною любов'ю; повага до особистості й насильництво над нею – несумісні речі.

Відтепер, ми дійшли висновку: педагогічні погляди Януша Корчака та Тимофія Лубенця прогресивні, гуманістичні та демократичні. Вони щиро заповідали нащадкам поважати дітей, зігрівати їх душу ласкою та любов'ю, виховувати в них творчу, цілеспрямовану, самодіяльну особистість. Заклики педагогів до розуміння дитини, проникнення в її душу, глибокого аналізу її поведінки на ґрунті наукового знання та педагогічної спостережливості, любові та поваги до дитини, зважання на її природні особливості, потреби, власну гідність повинні знайти резонанс у системі національної освіти нашої держави. Без цього неможливий індивідуальний підхід до дітей, особистісно орієнтована модель спілкування з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Духовність і моральність: виховний контекст / Алла Богуш // Дошкільне виховання. – 2009. – № 10. – С. 4–7.
 2. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К., 1994.
 3. Корчак Я. Право дітей на повагу / Я. Корчак. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 87–105.
 4. Корчак Я. Як любити дітей / Я. Корчак. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 1–86.
 5. Лубенець Т. Детские очаги / Т. Лубенець. – К. : Б.И., 1911. – 13 с.
 6. Лубенець Т. О наглядном преподавании / Т. Лубенець. – К. : Кушнерев И. Н. и К., 1911. – 26 с.
 7. Лубенець Т. Педагогические беседы / Т. Лубенець. – СПб : Лештуков, 1913. – 580 с.
-